

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Історичний факультет
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ
**«ІСТОРІЯ СХІДНОЇ ЄВРОПИ
В СЕРЕДНІ ВІКИ»**

Луцьк – 2009

УДК 947.045(471)«9/18»

ББК 63.3 (4 Рос) Я7

I – 90

Історія Східної Європи в середні віки. Робоча навчальна програма курсу. – ВНУ імені Лесі Українки, 2009. – 58 с.

Розробник: Ткачук А.П., кандидат історичних наук, доцент.

Рецензенти: Шабала Я.М., кандидат історичних наук, доцент; Крамар Ю.В., кандидат історичних наук, доцент.

Затверджено на засіданні кафедри історії стародавнього світу і середніх віків.
Протокол № 8 від 28 січня 2009 р.

Завідувач кафедри

професор О.М.Карліна

Рекомендовано до друку методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки. Протокол № 6 від 18.02.2009 р.

Зміст

1. Опис навчального курсу	4
2. Пояснювальна записка	4
3. Структура залікового кредиту	8
4. Тематичний план змістових модулів	10
5. Індивідуальне науково-дослідне завдання	42
6. Оцінювання знань студентів	44
7. Шкала оцінювання знань студентів	45
8. Питання для підсумкового контролю	45
9. Перелік основних термінів і понять курсу	48
10. Перелік рекомендованих збірників документів, хрестоматій підручників та навчальних посібників	49
11. Перелік рекомендованої монографічної літератури та наукових статей для самостійного опрацювання	52

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ІСТОРІЯ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В СЕРЕДНІ ВІКИ»

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Напря́м, спе́ціальність, осві́тньо-квалі́фікаційний ріве́нь	Характеристика навчального курсу
Напря́м: <i>0303 «Історія»</i> Спе́ціальність: <i>6.030300 «Історія»</i> Осві́тньо-квалі́фікаційний ріве́нь: <i>бакалавр</i>	Кількість кредитів, відповідних ECTS: <i>3 кредити</i> Загальна кількість годин: <i>108 годин</i> Тип курсу: <i>обов'язковий</i> Рік підготовки: <i>3</i> Семестр: <i>5</i> Лекції: <i>36 години</i> Семінари: <i>18 годин</i> Самостійна робота: <i>27 години</i> Індивідуальна робота: <i>27 годин</i> Модулів: <i>2</i> Змістових модулів: <i>2</i> Вид контролю: <i>залік</i>

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча програма курсу «Історія Східної Європи в середні віки» складена відповідно до навчальних планів історичного факультету ВНУ ім. Лесі Українки і враховує особливості фахової підготовки майбутніх спеціалістів з даного предмету. Методика роботи над вивченням курсу передбачає прослуховування студентами лекцій, обов'язкове опрацювання всіх тем семінарських занять, різні форми самостійної та індивідуальної роботи (підготовка та захист рефератів, реферування монографічної літератури, аналіз джерел, робота з картами і т.п.). Рівень опанування даного курсу студентами визначається на основі рейтингового оцінювання в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Програма містить структуру курсу, тематику і плани лекційних та семінарських занять, питання для підсумкового контролю, список рекомендованої літератури, критерії оцінювання знань студентів. Список обов'язкової для опрацювання та додаткової літератури для лекційних і семінарських занять, складено з урахуванням наявності книг у бібліотеках м. Луцька.

2.1. Метою курсу є формування у студентів ґрунтовного комплексу знань про розвиток історичного процесу у Східній Європі в середні віки та ранній новий час на основі різнобічного аналізу його політичних, економічних, соціальних та етнокультурних складових.

2.2. Завдання курсу:

- з'ясувати міру і ступінь співвідношення російської історії з історичною спадщиною Київської Русі;
- визначити головні чинники формування великоруської державності;
- виявити загальні та особливі риси розвитку великоруської (російської) державності на фоні загальноєвропейського процесу;
- проаналізувати економічні, політичні, соціальні, культурно-етнічні аспекти держано-політичної організації великоруського суспільства в процесі її розвитку до кінця XVIII ст.;
- простежити основні напрями еволюції і трансформації суспільно-політичного устрою та державно-політичної структури Московської централізованої держави (Росії);
- розглянути механізми ідеологічного та політико-правового обґрунтування моделі державно-політичного устрою на певних етапах його історичного розвитку.
- встановити місце середньовічної історії Північно-Східної Європи в загальносвітовому цивілізаційному процесі;
- засвоїти основні терміни та сформулювати систему понятійного апарату;

- залучити матеріали допоміжних історичних дисциплін щодо даного курсу (середньовічні нумізматику, геральдику, історична географія і ін.);
- прослідкувати зв'язок історичного процесу з природно-кліматичними особливостями різних регіонів Північно-Східної Європи, Московської держави, Росії в середні віки та ранній новий час;
- розглянути проблему екологічного, демографічного та психологічного чинників у розвитку середньовічного великоруського суспільства;
- виробити в студентів здатність багатовимірного бачення історичного процесу;
- формувати власну позицію по відношенню до дискусійних проблем історії Північно-Східної Європи і Росії.

2.3. Вимоги до знань та умінь студентів:

Студент повинен знати

- загальну історіографію даного курсу;
- основну хронологію історії даного регіону;
- основні етапи процесу державної централізації у Північно-Східній Європі;
- головні напрями та етапи розвитку Московської держави (Росії) до кінця XVIII ст.;
- загальні та особливі риси великоруської (російської) державності;
- визначальні чинники еволюції державно-політичної організації суспільства;
- принципи і механізми ідеологічного та політико-правового забезпечення процесу трансформації суспільно-політичного устрою та державно-політичної структури Московської централізованої держави (Росії);
- загальні тенденції та особливості економічного розвитку;

- основні механізми трансформації соціальної структури великоруського (російського) суспільства;
- ~~понятій~~ **термінологічний апарат даної проблеми.**

Студент повинен уміти:

- застосовувати на практиці методику історичного дослідження;
- опрацьовувати історичні джерела, монографічну літературу та наукові статті;
- аналізувати та узагальнювати конкретно-історичний матеріал, давати оцінку історичним фактам, подіям, явищам, постатям;
- використовувати конкретно-історичний та аналітичний матеріал для історичних реконструкцій;
- користуватися історичною термінологією;
- працювати з історичною картою;
- застосовувати набуті знання, вміння та навички у практичній науковій та педагогічній роботі.

2.4. Форми контролю.

Поточна модульна оцінка складається з балів, які отримує студент за певні види навчальної діяльності (усне опитування на семінарських заняттях, участь в обговоренні виступів студентів, участь у дискусіях, письмові роботи, розв'язання тестових завдань, співбесіди на консультаціях, підготовку та захист рефератів і т.п. Поточний контроль становить 40% суми балів, що виносяться на оцінювання даного модуля і загалом складає не більше 40 балів за заліковий кредит ($2 \times 20 = 40$) включаючи отримані бали за ІНДЗ.

Контрольна модульна оцінка визначається в балах за результатами комплексної контрольної роботи з даного модуля і становить не більше 60 балів в межах залікового кредиту ($2 \times 30 = 60$).

Підсумкова модульна оцінка визначається в балах як сума поточної та контрольної модульної оцінок з даного модуля.

Індивідуальне науково-дослідне завдання (ІНДЗ) виконується студентом у письмовій формі і оцінюється від 1 до 10 балів. Оцінка за ІНДЗ є складовою поточної модульної оцінки.

Поточна семестрова оцінка визначається в балах як сума підсумкових модульних оцінок, отриманих за засвоєння всіх модулів, враховуючи ІНДЗ.

Якщо поточна семестрова оцінка становить не менше 60 балів, то, за згодою студента, вона може бути зарахована як підсумкова оцінка з даної дисципліни. У протилежному випадку, або за бажанням підвищити рейтинг, студент складає залік. При цьому бали набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

Підсумкова семестрова оцінка визначається як сума поточних модульних та залікової оцінок.

3. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ КУРСУ

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	Лекції	Семінари	Самостійну роботу	Індивідуальну роботу
Змістовий модуль 1				
Тема 1. Вступ до курсу “Історія Східної Європи середні віки”	2			5 год. ІНДЗ; 12 год. індивідуальна робота
Тема 2. Етногенез східних слов'ян. Становлення та розвиток східнослов'янської державності (до 30 -х років XII ст.)	2		2	
Тема 3. Київська Русь: особливості суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку		2		
Тема 4. Політичний та соціальний устрій Східної Європи у XII – першій половині XIII ст. Витоки великоруської державності	2			
Тема 5. Геополітична ситуація у Східній Європі у XII-XIII ст. Монгольський вплив на Північно-Східну Русь в середні віки: економічний, політичний та соціокультурний аспекти	2		2	
Тема 6. Новгородська феодальна (боярська) республіка		2		

Тема 7. Білоруські землі та Велике князівство Литовське у XII-XV ст.		2		
Тема 8. Характер та особливості процесу державної централізації в Північно-Східній Європі у XIV – першій половині XV ст.	2		2	
Тема 9. Суспільно-політичні та соціально-економічні передумови утворення Московської централізованої держави (XIV-XV ст.)		2		
Тема 10. Завершальний етап об'єднувачого процесу у Північно-Східній Європі. Утворення Московської централізованої держави.	2		2	
Тема 11. Московська держава в період реформ і контрреформ XVI ст. Становлення російського самодержавства.	2		2	
Тема 12. Московська держава на рубежі XVI-XVII століть: криза суспільства і держави.	2			
Тема 13. «Смута» як перша громадянська війна в російській історії.	2		2	
Тема 14. Московська держава у період «Смути» (кінець XVI – початок XVII ст.). Аналіз документальних джерел.		2	1	
Тема 15. Культура Північно-Східної Європи (Московської держави) XIV-XVI ст.	2			
Змістовий модуль 2				
Тема 16. Еволюція великоруської державності у XVII ст.	2		2	5 год. ІНДЗ; 15 год. індивідуальна робота
Тема 17. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Московської держави у XVII ст. Соціальні протиріччя та потрясіння.		4		
Тема 18. Міжнародне становище Московської держави в середині та другій половині XVII ст.	2		2	
Тема 19. Внутрішня політика російського самодержавства наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст.	2		2	
Тема 20. Особливості економічних та соціальних перетворень в Росії за часів Петра I.		2		
Тема 21. Росія в системі міжнародних відносин наприкінці XVII – першій чверті XVIII ст.	2		2	

Тема 22. Російська модель політики «просвітницького абсолютизму» та її реалізація в 60-70-х роках XVIII ст.	2		2	
Тема 23. Зовнішня політика Росії в другій половині XVIII ст.		2		
Тема 24. Реформи органів державного управління та соціальна політика російського уряду другої половини XVIII ст.	2		2	
Тема 25. Особливості інкорпорації новоприєднаних до Російської імперії територій наприкінці XVIII ст.	2			
Тема 26. Культура народів Росії та суспільно-політична думка другої половини XVIII ст.	2		2	
ВСЬОГО ГОДИН	36	18	27	27

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ

Змістовий модуль 1.

Лекція 1. Вступ до курсу «Історія Східної Європи в середні віки» (2 год.)

План

1. Предмет та завдання курсу.
2. Історіографія та джерела.
3. Періодизація курсу «Історія Східної Європи в середні віки».
4. До питання про приналежність «історичної спадщини» Київської Русі

Література

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
2. Афанасьев Ю.Н. Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – М., 2001.
3. Вернадский Г.В. Русская историография. – М., 1998.
4. Геллер М.Я. История Российской империи. В 2 т. Т.1. – М., 2001.
5. Голубенко П. Україна та Росія у світлі культурних взаємин. – К., 1993.
6. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. – К., 2000.
7. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К., 1996.

8. Историография России до 1917 г. В 2 т./ Под ред. М.Ю. Личаевой. – М., 2003.
9. История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
10. История СССР с древнейших времен ... в 12-ти т. – М., 1966.
11. Источники и историография славянского средневековья. – М., 1967.
12. Історія України. Від праісторії до княжої доби Української історії. – К., 1992.
13. Кроче Б. Теория и история историографии. – М., 1998.
14. Кузаков В.К. Отечественная историография истории науки в России X-XVII вв. – М., 1991.
15. У пошуках історичної правди («круглий стіл»)// Український історичний журнал. – 1991. – № 4. – С. 3-6.
16. У пошуках історичної правди // Український історичний журнал. – 1992. – № 2. – С. 8-13.
17. Черепнин Л.В. Русская историография до XIX века. – М., 1957.
18. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 2. Етногенез східних слов'ян. Становлення та розвиток східнослов'янської державності (до 30-х років XII ст.)
(2 год.)

План

1. Східні слов'яни в давнину: походження, розселення на території Європи, організація суспільства і влади.
2. Етапи становлення східнослов'янської державності.
3. Давньоруська культура.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України. – К., 2006.
2. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М., 1953.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. 1-2. – К., 1991.
4. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів, 1991.
5. Древнейшие государства Восточной Европы: Материалы и исследования. – М., 1995.
6. Златоструй. Древняя Русь X-XIII вв. – М., 1990.
7. Історія України. Від праісторії до княжої доби Української історії. – К., 1992.
8. Історія України / Кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів, 1996.

9. Новосельцев А.П. Восточные источники о восточных славянах и Руси VI-IX вв./ Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965.
10. Півторак Г.А. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі „спільної колиски”. – К., 2001.
11. Пресняков А.Е. Княжье право в древней Руси. Киевская Русь. – М., 1993.
12. Рапов О.М. Княжие владения на Руси в X – первой половине XIII вв. – М., 1992.
13. Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. – М., 1982.
14. Толочко П.П. Древняя Русь: Очерки социально-политической истории. – К., 1987.
15. Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории. – Л., 1980.
16. Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории. – Л., 1982.
17. Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства древней Руси. – Л., 1988.
18. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семінарське заняття 1. Київська Русь: особливості суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку

(2 год.)

План

1. Утворення та політичний розвиток Давньоруської держави. Походження назви «Русь», «норманська теорія».
2. Політичний устрій Київської Русі. Суспільні відносини (X-XIII ст.).
3. Соціально-економічний розвиток: феодальне господарство, село і місто.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: великий князь, дружина, віче, «норманська теорія», ранньофеодальна монархія, Русь, феодальна роздрібненість.

Теми рефератів: 1. Роль та місце віче у давньоруському суспільстві.

2. Військова організація на Русі.
3. Міжнародні зв'язки Київської Русі.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України. – К., 2006.
2. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М., 1953.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. 1-3. – К., 1991-1992.
4. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа. – К., 1991.
5. Гумилев Л.Н. От Руси к России. – М., 1992.
6. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів, 1991.
7. Древнерусские княжества X-XIII вв. – М., 1975.
8. Дубов И.В. Новые источники по истории Древней Руси. – Л., 1990.
9. Златоструй. Древняя Русь X-XIII вв. – М., 1990.
10. Історія України. Від праісторії до княжої доби української історії. – К., 1992.
11. Історія України/ Кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів, 1996.
12. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу. – К., 1999.
13. Рапов О.М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII вв. – М., 1992.
14. Толочко П.П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – К., 1987.
15. Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій та збірників документів.

Лекція 3. Політичний та соціальний устрій Східної Європи у XII – першій половині XIII ст. Витоки великоруської державності

(2 год.)

План

1. Утвердження феодальної роздрібненості у Східній Європі.
2. Соціально-економічний розвиток та державно-політичний устрій Північно-Східної Європи у XII-XIII століттях.
3. Північно-Східна Русь в XI – середині XIII ст. Становлення великоруської державності.

Література

1. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М., 1953.
2. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К., 1991.

3. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. 2 – К., 1991.
4. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М., 1992.
5. Данилевский И.Н. Русская земля глазами современников и потомков (12-14 вв.). – М., 2001.
6. Древнерусские княжества X-XIII вв. – М., 1975.
7. Дубов И.В. Новые источники по истории Древней Руси. – Л., 1990.
8. Дубов И.В. Сложные вопросы этнической истории Северо-Восточной Руси IX-XIII веков// Вопросы истории. – 1990. – № 5.
9. Иловайский Д. Становление Руси. – М., 1996.
10. Иловайский Д. Рязанское княжество. – М., 1997.
11. Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. – М., 1984.
12. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 4. Геополітична ситуація у Східній Європі у XII-XIII ст. Монгольський вплив на Північно-Східну Русь в середні віки: економічний, політичний та соціокультурний аспекти

(2 год.)

План

1. Німецька та шведська експансія у Східну Прибалтику та Північно-Західну Русь. Монголо-татарське нашествя на Східну Європу.
2. Від київської до монгольської Русі: основні риси трансформації суспільно-політичного устрою Північно-Східної Європи.
3. Вплив монгольського завоювання на економіку руських земель.
4. Монгольський чинник в еволюції державно-політичної організації Північно-Східної Русі.
5. Зміни в соціальній структурі великоруського суспільства.
6. Духовне життя північно-східних руських земель в умовах монголо-татарського панування.

Література

1. Вернадский Г.В. Монголы и Русь. – Тверь - М., 1999.
2. Вернадский Г.В. Что дали России монголы// Родина. – 1997. – №3-4. – С. 95-99.

3. Греков И.Б., Якубовский А.Ю. Золотая Орда и ее падение. – М.-Л., 1950.
4. Григорьев А.П., Григорьев В.П. Коллекция золотоордынских документов XIV века из Венеции: Источниковедческое исследование. – СПб., 2002.
5. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь. – М., 2002.
6. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М., 2001.
7. Данилевский И.Н. Русская земля глазами современников и потомков (12-14 вв.). – М., 2001.
8. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів, 1991.
9. Егоров В.А. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. – М., 1985.
10. Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. – М., 1967.
11. Каргалов В.В. Монголо-татарское нашествие на Русь. XIII век. – М., 1996.
12. Кривошеев Ю.В. Русь и монголы: Исследование по истории Северо-Восточной Руси XIII-XIV вв. – СПб., 1999.
13. Кучкин В.А. Русь под игом: как это было? – М., 1991.
14. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества в XII-XIII вв. – М., 1982.
15. Рязановский В.К. вопросу о влиянии монгольской культуры и монгольского права на русскую культуру и право// Вопросы истории. – 1993. – №7. – С. 86 – 91.
16. Свідерський Ю.Ю. Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X-XIII ст. – К., 1989.
17. Федоров-Давыдов Г.А. Общественный строй Золотой Орды. – М., 1973.
18. Фенел Джон. Кризис средневековой Руси. 1200-1304 гг. – М., 1989.
19. Шаскольский И.П. Борьба Руси против крестоносной агрессии на берегах Балтики в XII-XIII вв. – Л., 1978.
20. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семінарське заняття 2. Новгородська феодальна (боярська) республіка

(2 год.)

План

1. Утворення Новгородської феодальної (боярської) республіки.
2. Особливості суспільно-політичного устрою.

3. Господарський розвиток Новгородської республіки, її торгово-економічні зв'язки з країнами Західної Європи.
4. Новгородські берестяні грамоти як історичне джерело.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: архієпископ, берестяні грамоти, боярство, віче, кінчанська система, посадник, рада вельмож, тисяцький, феодальна республіка.

- Теми рефератів:
1. Політичні взаємини Новгороду з Києвом у XII ст.
  2. Соціальна структура населення Новгороду Великого у XII-XIII ст.
  3. Новгородське народовладдя у XIV-XV ст. Посилення олігархічних тенденцій.

Література

1. Алексеев Ю.Г. «К Москве хотим»: Закат боярской республики в Новгороде. СПб., 1991.
2. Алексеев Ю.Г. «Чёрные люди» Новгорода и Пскова (к вопросу о социальной эволюции древнерусской городской общины) // Исторический записки. Т.103.М., 1979.
3. Бернадский В.Н. Новгород и Новгородская земля в XV веке. – М., Л., 1961.
4. Греков Б.Д., Шахмагонов Ф.Ф. Мир истории: русские княжества в XIII-XV вв. – М., 1988.
5. Древнерусские княжества в X-XIII вв. – М., 1975.
6. Ключевский В.О. Сочинения. В 9-ти Т.1. Курс русской истории. – М., 1987.
7. Петров А.В. Вечевой Новгород// История России. Народ и власть. – СПб., 1997. – С. 95-133.
8. Платонов С.Ф. Полный курс лекций по русской истории. – СПб. 1997.
9. Подвигина Н.Л. Очерки социально-экономической и политической истории Новгорода Великого в XII-XIII вв. – М., 1976.
10. Політичні взаємини Києва і Новгороду у XII ст.// УІЖ. – 1986. – № 9.
11. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России и СССР за 100 лет. В планах, датах, фактах. – М., 1995.
12. Фадеев Л.А. Происхождение и роль системы городских концов в развитии древнейших русских городов // Русский город. – М., 1976.
13. Фроянов И.Я. Мятежный Новгород. – СПб., 1992.

14. Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства древней Руси. – Л., 1988.
15. Янин В.Л. «Болотовский договор» о взаимоотношениях Новгорода и Пскова в XII-XIV вв.// Отечественная история. – 1992. – № 6.
16. Янин В.Л. Взаимоотношения Новгорода и Пскова у XII-XIV ст.// Отечественная история. – 1992. – С. 3 – 17.
17. Янин В.Л. Новгородские акты XII-XV вв. – М., 1991.
18. Янин В.Л. Новгородские посадники. – М., 1962.
19. Янин В.Л. Очерки комплексного источниковедения. Средневековый Новгород. – М., 1977.
20. Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій та збірників документів.

Семінарське заняття 3. Білоруські землі та Велике князівство Литовське у XII-XV ст.

(2 год.)

План

1. Мінсько-Полоцька земля у XII-XIII ст.: її економічна та політична відособленість від Києва.
2. Утворення та зміцнення Великого князівства Литовського.
3. Велике князівство Литовське і руські землі.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: Кревська унія, магдебурзьке право, орден рицарів-меченосців, сейм, тевтонський орден, феодальний сепаратизм, фільварки.

Теми рефератів: 1. Політична історія Великого князівства Литовського XIII-XV ст.
2. Московсько-литовські стосунки у XIV-XV ст.
3. Культурний розвиток білоруських земель у XIII-XV ст.

Література

1. Гісторыя Беларусі. У дзвюх частках. Частка 1. Ад старажытных часоў – па люты 1917 г.. – Мінськ, 2003.
2. Греков И.Б. Шахмагонов Ф.Ф. Мир истории: Русские земли в XIII-XV вв. – М., 1988.

3. Данилевский И.Н. Русская земля глазами современников и потомков (12-14 вв.). – М., 2001.
4. Дворниченко А.Ю. Русские земли Великого княжества Литовского. Очерки истории общины, сословий, государственности. – СПб., 1993.
5. Древнерусские княжества X-XIII вв. – М., 1975.
6. История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
7. Імя твое Белая Русь/ Уклад. Г.М. Сагановіч. – Мінск, 1991.
8. История Белорусской ССР. – Минск, 1977.
9. История Литовской ССР. – Вильнюс, 1978.
10. История Беларуси. – Минск, 1997.
11. Крыжовы шлях. – Минск, 1993.
12. Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. – М., 1959.
13. Платонов С.Ф. Полный курс по русской истории. – СПб., 1997
14. Сагановіч Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII стагоддзя. – Мінск, 2001.
15. Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій.

**Лекція 5. Характер та особливості процесу державної централізації в Північно-Східній Європі у XIV - першій половині XV ст.
(2 год.)**

План

1. Відновлення господарства Північно-Східної Європи після монголо-татарського нашествия.
2. Періодизація та характер об'єднавчого процесу.
3. Трансформація політичної системи.
4. Місце і роль церкви в об'єднавчому процесі.

Література

1. Афанасьев Ю.Н. Татаро-монгольская Российская империя/ Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – М. 2001.
2. Борисов Н.С. Государство и церковь в XIV-XV веке. Русская церковь в политической борьбе XIV-XV веков. – М., 1986.
3. Вернадский Г.В. Что дали России монголы// Родина. – 1997. – № 3-4. – С. 96-99.
4. Греков И.Б. Шахмагонов Ф.Ф. Мир истории: Русские земли в XIII – XV веках. – М., 1988.
5. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М., 2001.

6. Данилевский И.Н. Русская земля глазами современников и потомков (12-14 вв.). – М., 2001.
7. История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
8. История России. Россия в мировой цивилизации. – М., 1997.
9. Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. – М., 1967.
10. Кирпичников А.Н. Военное дело на Руси в XIII-XV. – Л., 1976.
11. Ключевский В.О. Курс русской истории в 9-ти т. – Т. 2. – М., 1987.
12. Кучкин В.А. Города Северо-Восточной Руси в XIII-XV веках// История СССР. – 1990. – № 6. – С. 72-85.
13. Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. – М., 1984.
14. На стыке континентов и цивилизаций ... (из опыта образования и распада империй X-XVI вв.). – М., 1996.
15. Полный энциклопедический справочник истории России в картах, схемах, таблицах/ Автор-составитель П.Г. Дейниченко. – М., 2002.
16. Сахаров А. М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. – М., 1959. – 340 с.
17. Сахаров А.Н. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. – М., 1969.
18. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
19. Соловьев К. А. Властители и судьи. Легитимация государственной власти в Древней и Средневековой Руси. IX - первая половина XV вв. – М., 1999.
20. Черепнин Л.В. Образование Русского централизованного государства в XIV - XV веках. – М., 1960.
21. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семінарське заняття 4. Суспільно-політичні та соціально-економічні передумови утворення Московської централізованої держави (XIV-XV ст.)
(2 год.)

План

1. Визначення основних центрів політичної боротьби за лідерство в об'єднувчому процесі. Москва і Твер.
2. Новий етап боротьби за політичну перевагу у Північно-Східній Русі. Дмитро Донський та його політика.
3. Феодальна війна другої чверті XV ст.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: баскаки, державно-політична централізація, Золота Орда, об'єднавчий процес, політична консолідація, феодална війна, ярлик.

Теми рефератів: 1. Флорентійська унія.
2. Руське місто XIV ст.

Література

1. Борисов Н.С. Русская церковь в политической борьбе XIV-XV веков. – М., 1986.
2. Вернадский Г.В. Монглы и Русь. – Тверь - М., 1999.
3. Греков И.Б., Шахмагонов Ф.Ф. Мир истории: Русские земли в XIII-XV веках. – М., 1988.
4. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М., 2001.
5. Егоров В. Л. Золотая Орда: мифы и реальность. – М., 1990.
6. Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития Руси. – М., 1989.
7. Кизилев Ю. А. Городской строй России XIV-XV вв. в сравнительно-историческом аспекте// Вопросы истории. – 1982. – №12. – С. 24-37.
8. Кизилев Ю.А. Земли и народы России в XIII-XV вв. – М., 1984.
9. Кирпичников А. Н. Военное дело на Руси в XIII-XV вв. – М., 1976.
10. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и т. Т.2. Курс русской истории. – М., 1987.
11. Кобрин В.Б., Юрганов А.Л. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси// История СССР. – 1991. – № 2.
12. Кривошеев Ю.В. Русь и монголы: Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII-XIV вв. – СПб, 1999.
13. Кучкин В.А. Города Северо-Восточной Руси в XIII-XV веках// История СССР. – 1990. – № 6. – С. 68-85.
14. Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. – М., 1984.
15. На стыке континентов и цивилизаций ... (из опыта образования и распада империй X-XVI вв.). – М., 1996.
16. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах и фактах. – М., 1995.
17. Сахаров А. М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. – М., 1959. – 340 с.
18. Сахаров А.Н. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. – М., 1969.
19. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.

- 20.Скрынников Р. Государство и церковь на Руси в XIV-XVI вв. – Новосибирск, 1991.
- 21.Соловьев К. А. Властители и судьи. Легитимация государственной власти в Древней и Средневековой Руси. IX - первая половина XV вв. – М., 1999.
- 22.Черепнин Л.В. Образование русского централизованного государства в XIV-XV вв. – М., 1960.
- 23.Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій та збірників документів.

Лекція 6. Завершальний етап об'єднавчого процесу у Північно-Східній Європі. Утворення Московської централізованої держави.

(2 год.)

План

1. Іван III – государ «Вся Русі».
2. Політичний та соціальний устрій Північно-Східної Європи у другій половині XV – на початку XVI ст. Характер Московської централізованої держави
3. Роль і місце церкви в об'єднавчому процесі.

Література

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
2. Алексеев Ю.Г. Государь всея Руси. – Новосибирск, 1991.
3. Алеф Г. Зимин А.А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV - первой трети XVI столетия// Вопросы истории. – 1990. – №7. – С. 49-54.
4. Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России. – М., 1988.
5. Афанасьев Ю.Н. Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – М., 2001.
6. Вернадский Г.В. Монголы и Русь. – Тверь-М., 1999.
7. Вернадский Г.В. Что дали России монголы// Родина. – 1997. – № 3-4. – С. 96-99.
8. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М., 2001.
9. Зимин А.А. Витязь на распутье. – М.: Наука, 1991.
- 10.Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий. – М., 1982.

11. Казакова Н.А., Лурье Я.С. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV - начала XVI в. – М.-Л., 1955.
12. Кінах Є. Російські історичні міфи. – К., 2001.
13. Ключевский В.О. Сочинения в 9-ти т. Курс русской истории. – Т. 2. – М., 1988.
14. Кобрин В.Б., Юрганов А.Л. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси// История СССР. – 1991. – № 2.
15. На стыке континентов и цивилизаций... (Из опыта образования и распада империй X-XVI вв.). – М.: ИНСАН, 1996. – 768 с.
16. Полный энциклопедический справочник истории России в картах, схемах, таблицах/ Авт. сост. П.Г. Дейниченко. – М., 2002.
17. Сахаров А. М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. – М., 1959.
18. Сахаров А.Н. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. – М., 1969.
19. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
20. Тихомиров М.Н. Российское государство XV-XVII веков. – М., 1973.
21. Устрялов Н.Г. Русская история до 1855 года. В 2-х частях. – Петрозаводск, 1997.
22. Черепнин Л.В. Образование Русского централизованного государства в XIV-XV вв. – М., 1960.
23. Шмидт С.О. У истоков российского абсолютизма. – М., 1996.
24. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 7. Московська держава в період реформ і контрреформ XVI ст. Становлення російського самодержавства.

(2 год.)

План

1. Великооруська держава до середини XVI ст.
2. Іван IV – перший російський цар.
3. Зовнішня політика Московської держави у другій половині XVI ст.
4. Опричнина та утвердження самодержавного правління.

Література

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.

2. Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России: Государство Ивана Грозного. – М., 1988.
3. Афанасьев Ю.Н. Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – М., 2001.
4. Горсей Джером. Записки о России XVI-XVII веков. – М., 1990.
5. Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России (XV-XVI вв.). – М., 1985.
6. Кобрин В.Б. Иван Грозный. – М., 1989.
7. Кобрин В.Б., Юрганов А.Л. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси// История СССР. – 1991. – № 2.
8. Павлов А.П. Земельные переселенцы в годы опричнины// История СССР. – 1990. – № 5.
9. Полный энциклопедический справочник истории России в картах, схемах, таблицах/ Автор-составитель П.Г. Дейниченко. – М., 2002.
10. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
11. Скрынников Р.Г., Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России. Государство Ивана Грозного// Вопросы истории. – 1989. – № 7.
12. Скрынников Р.Г. Иван Грозный и его время. – М., 1991.
13. Скрынников Р.Г. Царство террора. – СПб., 1992.
14. Шмидт С.О. Становление Российского самодержавия. – М., 1973.
15. Шмидт С.О. У истоков российского абсолютизма. – М., 1996.
16. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 8. Московська держава на рубежі XVI-XVII століть: криза суспільства і держави

(2 год.)

План

1. Господарське становище Московії в останній чверті XVI ст.
2. Політична боротьба і криза влади. Борис Годунов.
3. Династична криза.
4. Загострення соціальних конфліктів.

Література

1. Алексеев И. Династический кризис на рубеже 16-17 ст. российской истории/ Московское царство. Сб. науч. ст. – М., 1998.
2. Буссов К. Московская хроника 1584-1613 гг. – М.-Л., 1961.
3. Горсей Джером. Записки о России XVI - начала XVII века. – М., 1990.

4. Гутнов Д. Смерть царевича Дмитрия// Родина. – 1993. – № 5-6.
5. Законы царя Фёдора Ивановича 1592-1593 гг. о запрещении крестьянского выхода и о пятилетнем сроке подачи исковых челобитных в крестьянском владении и вывозе/ Хрестоматия по истории СССР. XVI век. – М., 1962.
6. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и т. Курс русской истории. – Т. 3. – М., 1988.
7. Кобрин В.Б. Законодательные памятники Российского государства второй половины XVI века// Вопросы истории. – 1990. – № 1.
8. Кобрин В.Б. Смутное время – утраченные возможности/ История отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX - начала XX в. – М., 1991.
9. Костомаров Н.И. Смутное время Московского государства в начале XVII столетия. 1604-1613 гг./ Исторические монографии и исследования. – М., 1994.
10. Миронов Б.Н. Социальная история России. – СПб., 1999.
11. Платонов С.Ф. Очерки по истории Смуты в Московском государстве XVI-XVII вв. – М., 1937.
12. Полосин А. Социально-политическая история России XVI - начала XVII века. Сборник статей. – М., 1963.
13. Проезжая по Московии (Россия XVI-XVII веков глазами дипломатов)/ Под ред. Н.М.Рогожина. – М., 1991.
14. Россия на рубеже XVI-XVII вв. Смутное время. (Исторические документы)/ А.С. Орлов и др. Хрестоматия по истории России с древнейших времён до наших дней. – М., 1999.
15. Сахаров А.Н. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. – М., 1969.
16. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
17. Скрынников Р.Г. Борис Годунов. – М., 1983.
18. Скрынников Р.Г. Россия в начале XVII в. «Смута». – М., 1988.
19. Скрынников Р.Г. Социально-политическая борьба в русском государстве в начале XVII века. – Л., 1985.
20. Скрынников Р.Г. Самозванцы в России в начале XVII века. Григорий Отрепьев. – Новосибирск, 1987.
21. Смута в Московском государстве. Россия в начале XVII столетия в записях современников. – М., 1989.
22. Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии. – М., 1962.
23. Ульяновский В.И. Российские самодержцы: Лжедмитрий I. – К., 1993.
24. Усенко О. Самозванство на Руси: норма или патология// Родина. – 1995. – № 1-2.
25. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

**Лекція 9. «Смута» як перша громадянська війна в російській історії.
(2 год.)**

План

1. Політичні центри епохи Смути і «остаточне розорення Московського царства».
2. Відновлення єдиної державності. Становлення династії Романових.
3. Наслідки Смути і міжнародне становище Московської держави.

Література

1. Горсей Джером. Записки о России XVI - начала XVII века. – М., 1990.
2. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М., 1992.
3. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и т. Курс русской истории. – Т. 3. – М., 1988.
4. Кобрин В.Б. Смутное время – утраченные возможности/ История Отечества: люди, идеи, решения. – М., 1991.
5. Костомаров Н.И. Смутное время Московского государства в начале XVII столетия. 1604-1613 гг./ Исторические монографии и исследования. – М., 1994.
6. Платонов С.Ф. Очерки по истории Смуты в Московском государстве XVI-XVII вв. – М., 1937.
7. Проезжая по Московии (Россия XVI-XVII веков глазами дипломатов)/ Под ред. Н.М.Рогожина. – М., 1991.
8. Скрынников Р.Г. Борис Годунов. – М., 1979.
9. Скрынников Р.Г. Социально-политическая борьба в русском государстве в начале XVII века. – Л., 1985.
10. Скрынников Р.Г. Самозванцы в России в начале XVII века. Григорий Отрепьев. – Новосибирск, 1987.
11. Скрынников Р.Г. Россия в начале XVII в. «Смута». – М., 1988.
12. Смута в Московском государстве. Россия в начале XVII столетия в записях современников. – М., 1980.
13. Спорные проблемы восстания Болотникова// История СССР. – 1989. – № 5.
14. Ульяновский В.И. Российские самодержцы: Лжедмитрий I. – К., 1993.
15. Шипов А.В. Минин и Пожарский. – М., 1990.
16. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семінарське заняття 5. Московська держава у період «Смути» (кінець XVI - початок XVII ст.). Аналіз документальних джерел.

(2 год.)

План

1. Політична, династична та господарська криза в Московській державі наприкінці XVI ст.
2. Кріпосницькі акти кінця XVI – початку XVII ст.
3. Соціальних конфлікти та потрясіння початку XVII ст.
4. Земський собор 1613 р. та його основні рішення. Столбовський мир і Деулінське перемир'я.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: іноземна інтервенція, народне повстання, самозванство, селянська війна, «смути».

Теми рефератів: 1. Іноземці про події в Росії на початку XVII ст.
2. Феномен самозванства в Російській історії

Література

1. Алексеев И. Династический кризис на рубеже 16-17 ст. российской истории/ Московское царство. Сб. науч. ст. – М., 1998.
2. Буганов В.И. Крестьянская война в России начала XVII в. – М., 1976.
3. Буссов К. Московская хроника 1584-1613 гг. – М.-Л., 1961.
4. Гераков Г. Отрывок из российской истории, мало кому известный с 1598 1613 гг. – СПб., 1917.
5. Горсей Джером. Записки о России XVI - начала XVII века. – М., 1990.
6. Гутнов Д. Смерть царевича Дмитрия// Родина. – 1993. – № 5-6.
7. Законы царя Фёдора Ивановича 1592-1593 гг. о запрещении крестьянского выхода и о пятилетнем сроке подачи исковых челобитных в крестьянском владении и вывозе/ Хрестоматия по истории СССР. XVI век. – М., 1962.
8. Ключевский В.О. Сочинения в 9-ти томах. – Т.3. – Курс русской истории. – М., 1987.
9. Кобрин В.Б. Смутное время – утраченные возможности/ История Отечества: люди, идеи, решения. – М., 1991.
10. Костомаров Н.И. Смутное время Московского государства в начале XVII столетия. 1604-1613 гг./ Исторические монографии и исследования. – М., 1994.

11. Миронов Б.Н. Социальная история России. – СПб., 2002.
12. Морозов Б.Н. Важный документ по истории восстания Болотникова// История СССР. – 1985. – № 2.
13. Памятник истории смутного времени/ Под ред. А.Н. Яковлева. – М., 1909.
14. Платонов С.Ф. Очерки по истории Смуты в Московском государстве XVI-XVII вв. – М., 1937.
15. Платонов С.Ф. Полный курс лекций по русской истории. – СПб., 1997.
16. Полосин А. Социально-политическая история России XVI - начала XVII века. Сборник статей. – М., 1963.
17. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России, и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах. – М., 1995.
18. Проезжая по Московии (Россия XVI-XVII веков глазами дипломатов)/ Под ред. Н.М.Рогожина. – М., 1991.
19. Россия на рубеже XVI-XVII вв. Смутное время. (Исторические документы)/ А.С. Орлов и др. Хрестоматия по истории России с древнейших времён до наших дней. – М., 1999.
20. Сахаров А.Н. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. – М., 1969.
21. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
22. Скрынников Р.Г. Борис Годунов. – М., 1983.
23. Скрынников Р.Г. Россия в начале XVII в. «Смута». – М., 1988.
24. Скрынников Р.Г. Самозванцы в России в начале XVII в. – М., 1987.
25. Скрынников Р.Г. Социально-политическая борьба в Русском государстве в начале XVII в. – Л., 1985.
26. Смута в Московском государстве. Россия начала XVII столетия в записках современников. – М., 1989.
27. Спорные проблемы восстания Болотникова// История СССР. – 1989. – № 5.
28. Ульяновский В.И. Российские самодержцы: Лжедмитрий I. – М., 1993.
29. Усенко О. Самозванство на Руси: норма или патология// Родина. – 1995. – № 1-2.
30. Шипов В.А. Минин и Пожарский. – М., 1990.
31. Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій та збірників документів.

Лекція 10. Культура Північно-Східної Європи (Московської держави XIV-XVI ст.

(2 год.)

План

1. Писемні пам'ятки. Розвиток історичних знань.

2. Виникнення ідеології централізованої держави.
3. Література, живопис, архітектура.
4. Прикладне мистецтво.
5. Побут.

Література

1. Алпатов М.А. Русская историческая мысль и Западная Европа XII-XVII вв. – М., 1973.
2. Выголов В.П. Архитектура Московской Руси середины XV века. – М., 1988
3. Древнерусское искусство: монументальная живопись XI-XVII вв. – М., 1980
4. История русской литературы X-XVII веков/ Под ред. Д.С.Лихачева. – М.,1980.
5. Клосс Б.М. Никоновский свод и русские летописи XVI-XVII веков. – М., 1980.
6. Корецкий В.И. История русского летописания второй половины XVI – начала XVII в. / Отв. ред. В.И. Буганов. – М., 1986.
7. Лазарев В.Н. Андрей Рублев и его школа. – М., 1966
8. Лазарев В.Н. Древнерусская мозаика и фрески. XI-XV вв. – М., 1973
9. Лазарев В.Н. Русская средневековая живопись. – М., 1970.
- 10.Лихачев Д.С. Человек в литературе Древней Руси. – М.-Л., 1978.
11. Лурье Я.С. Две истории Руси XV века: Ранние и поздние, независимые и официальные летописи об образовании Московского государства. – СПб.,1994.
12. Лурье Я.С. Общерусские летописи XIV-XV вв. – Л., 1976.
13. Муравьева Л.Л. Московское летописание в конце XIV – начале XV века. – М., 1991.
14. Насонов А.Н. История русского летописания X – начала XVIII в. – М., 1969.
- 15.Очерк русской культуры XIII-XVII веков. Ч. 2. .... Культура XV-XVI веков. – М., 1990.
- 16.Очерки русской культуры. XVI век. – М., 1977.
- 17.Переписка Ивана Грозного с Андреем Курбским. – Л., 1979.
- 18.Попов Г.В. Живопись и миниатюра Москвы середины XV – начала XVI века. – М., 1975.
- 19.Сапронов П. Русская культура XIX-XX веков. Опыт осмысления. – М., 2005.
- 20.Смирнова Э.С. Московская икона XIV-XVII веков. – Л., 1988

Змістовий модуль 2

Лекція 11. Еволюція великоруської державності XVII ст.

(2 год.)

План

1. Утвердження при владі династії Романових.
2. Боярська дума і Земські собори. Закони.
3. Прикази.
4. Місьцеве управління.
5. Держава і церква.

Література

1. Авамани С. Земские соборы. – Одесса, 1910.
2. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
3. Андреев И.А. «Сильные люди» Московского государства и борьба дворян с ними в 20-е годы XVII века//История СССР. – 1990. – № 5.
4. Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. – М., 1988.
5. Буганов В.О. Мир истории (Россия в XVII столетии). – М., 1989.
6. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв. Под ред. Голиковой Н.Б. – М., 1991.
7. Демидова Н.Ф. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. – М., 1987.
8. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
9. История государства Российского. Жизнеописания: XVII век. – М., 1997.
10. История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
11. История России. Россия в мировой цивилизации/ Под. ред. А.А. Радугина. – М., 1997.
12. Ключевский В.О. О государственности в России. – М., 2003.
13. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и томах. – Т.3. – Курс русской истории. – М., 1988.
14. Костомаров Н.И. Земские соборы/ Исторические монографии и исследования. – М., 1995.
15. Павленко Н.И. Развитие крепостного права в России в XVII в. – М., 1979.
16. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.

17. Соборное Уложение 1649 года: Проекты, комментарии. – М., 1987.
18. Тихомиров М.Н., Епифанов П.П. Соборное Уложение 1649 года. – М., 1981.
19. Церковь в истории России (IX в.-1917 г.). Критические очерки. – М., 1967.
20. Черепнин Л.В. Земские соборы русского государства в XVI-XVII вв. – М., 1978.
21. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семинарське заняття 6-7. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Московської держави у XVII ст. Соціальні протиріччя та потрясіння.

(4 год.)

План

Заняття 1

1. Зміцнення самодержавної влади, початок переходу до абсолютизму.
2. Держава і церква. Справа патріарха Никона.
3. Основні тенденції економічного розвитку.

Заняття 2

1. Соборне Уложення 1649 р. Соціальна політика уряду після прийняття Соборного Уложення.
2. Міські повстання середини XVII ст.
3. Повстання під проводом Степана Разіна.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: абсолютна монархія, всеросійський ринок, земські собори, мануфактура, мануфактурне виробництво, селянська війна, соціальна структура суспільства, станово-представницька монархія, фінансова політика.

Теми рефератів: 1. Становище посадських людей за даними Соборного Уложення 1649 р.
2. Види злочинів і покарань за Соборним Уложенням 1649 р.

Література

1. Авамани С. Земские соборы. – Одесса, 1910.
2. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
3. Андреев И.А. «Сильные люди» Московского государства и борьба с ними в 20-40-е годы XVII века// История СССР. – 1990. – № 5.
4. Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. – М., 1988.
5. Буганов В.И. Мир истории (Россия в XVII веке). – М., 1989.
6. Буганов В.И. Московские восстания конца XVII века. – М., 1969.
7. Водарский Я.Е. Дворянское землевладение в России в XVII - первой половине XIX в. – М., 1988.
8. Восстание в Москве 1682 года. Сб. документов. – М., 1969.
9. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв. Под ред. Голиковой Н.Б. – М., 1991.
10. Демидова Н. Служилая бюрократия в России в XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. – М., 1987.
11. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
12. Зуев М.Н. История России. – М., 1998.
13. История государства Российского. Жизнеописания: XVII век. – М., 1997.
14. История России: народ и власть. – СПб., 1997.
15. Ключевский В.О. О государственности в России. – М., 2003.
16. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и томах. – Т.3. – Курс русской истории. – М., 1988.
17. Костомаров Н.И. Земские соборы/ Исторические монографии и исследования. – М., 1995.
18. Лебедев В.И. Крестьянская война под руководством Степана Разина. – М., 1964.
19. Миронов Б.Н. Социальная история России. – СПб., 2002.
20. Павленко Н.И. Развитие крепостного права в России в XVII в. – М., 1979.
21. Памятники русского права. – Вып. 6. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. – М., 1957.
22. Платонов С.Ф. Полный курс лекций по русской истории. – СПб., 1997.
23. Пресняков А.Е. Российские самодержцы. – М., 1990.
24. Проезжая по Московии (Россия XVI-XVII веков глазами дипломатов)/ Под ред. Н.М.Рогожина. – М., 1991.
25. Российское законодательство X-XX веков. – Т. 3. – Акты Земских соборов. – М., 1985.
26. Сахаров А.Н. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. – М., 1969.
27. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
28. Соборное Уложение 1649 года: Проекты, комментарии. – М., 1987.

29. Тихомиров М.Н., Епифанов П.П. Соборное Уложение 1649 года. – М., 1981.
30. Церковь в истории России (IX в.-1917 г.). Критические очерки. – М., 1967.
31. Черепнин Л.В. Земские соборы русского государства в XVI-XVII вв. – М., 1978.
32. Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій та збірників документів.

Лекція 12. Міжнародне становище Московської держави в середині та другій половині XVII ст.

(2 год.)

План

1. Основні напрямки зовнішньої політики Росії в середині XVII ст.
2. Вхід України до Росії та загострення суперечностей у Східній Європі.
3. Загострення російсько-польської боротьби наприкінці 50-х років XVII ст. та посилення турецько-татарської агресії проти Московії.
4. Андрусівський договір та Московська «союзна» постанова.

Література

1. Александров В.А. Россия на дальневосточных рубежах (вторая половина XVII в.). – М., 1969.
2. Дипломатический словарь. В трёх томах. – М., 1984-1986.
3. Зуев М.Н. История России. – М., 1998.
4. История дипломатии/ Под ред. Зорина В.А. и др. – Т.1. – М., 1959.
5. История России с древнейших времен до конца XVII века. – М., 1996.
6. История России. Россия в мировой цивилизации/ Под. ред. А.А. Радугина. – М., 1997.
7. Історія народів Росії з найдавніших часів до середини XVIII ст. – К., 1992.
8. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и т. Курс русской истории. – М., 1988.
9. Кристенян С.О. История России XVII в. Обзор исследований и источников. – М., 1989.
10. Мавродин В.В. Экономический рост России. Внутренняя и внешняя политика царизма в конце XVII - первой половине XVIII века. – М.,

1957.

11. Полный энциклопедический справочник истории России в картах, схемах, таблицах/ Автор-составитель П.Г.Дейниченко. – М., 2002.
12. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах и фактах. – М., 1995.
13. Протопопов А.С. История международных отношений и внешней политики России, 1648-2000 гг. – М., 2003.
14. Санин Г.А. Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII века. – М., 1987.
15. Сахаров А.М. Образование и развитие российского государства в XIV - XVIII вв. – М., 1969.
16. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 13. Внутрішня політика російського самодержавства наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст.

(2 год.)

План

1. Петро I. Характеристика ранньої діяльності.
2. Реформи кінця XVII – першої чверті XVIII ст. Завершення процесу оформлення абсолютизму
3. Петровські реформи і російське суспільство: міра сприйняття.
4. Двірцеві перевороти другої чверті XVIII ст.

Література

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998
2. Анисимов Е.В. Податная реформа Петра I. – Л., 1982.
3. Анисимов Е.В. Россия в середине XVIII века. – М., 1986.
4. Анисимов Е.В. Время петровских реформ XVIII в., первая четверть. – Л., 1989.
5. Афанасьев Ю. Опасная Россия. Традиции самовластия сегодня. – М., 2001.
6. Баггер Ханс. Реформы Петра Великого. – М., 1985.
7. Великие государственные деятели России. Под ред. А.Ф. Киселева. – М., 1996.
8. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв./ Под ред. Голиковой Н.Б. – М., 1991.

9. Демидова Н.Ф. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. – М., 1987.
10. Ефимов С.В. Петровские преобразования и русское общество/ История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
11. История государства российского. Жизнеописания. XVIII век. – М., 1996.
12. История России. Россия в мировой цивилизации/ Под ред. А.А. Радугина. – М., 1997.
13. История России. С начала XVIII - до конца XIX века. – М., 1996.
14. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
15. Медушевский А.Н. Развитие аппарата управления в России в первой четверти XVIII века// История СССР. – 1983. – № 6.
16. Павленко Н.И. Петр I и его время. – М., 1990.
17. Спиридонова Е.В. Экономическая политика и экономические взгляды Петра I. – М., 1955.
18. Троицкий С.М. Русский абсолютизм и дворянство. Формирование бюрократии. – М., 1979.
19. Троицкий С.М. Россия в XVIII веке. – М., 1982.
20. Черников Г.В. «Государство, слово и дело» во времена Анны Иоановны // История СССР. – 1989. – № 5.
21. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семінарське заняття 8. Особливості економічних та соціальних перетворень в Росії за часів Петра I (2 год.)

План

1. Розвиток промисловості та сільського господарства. Економічна політика уряду.
2. Торгівлі і фінанси.
3. Соціальна політика уряду Петра I.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: абсолютизм, мануфактурне виробництво, подвірне оподаткування, подушне оподаткування, політика

меркантилізму, протекціонізм, Ратуша, рекрутська повинність, Сенат, Синод, фіскали.

- Теми рефератів:
1. «Справа» царевича Олексія.
  2. Петро I та гетьман І.Мазепа.
  3. Соціальний статус та становище селянства, дворянства і купецтва.

Література

1. Анисимов Е.В. Податная реформа Петра I. – Л., 1982.
2. Анисимов Е.В. Петр I: рождение империи// Вопросы истории. – 1988. – № 7.
3. Анисимов Е.В. Время петровских реформ XVIII в., первая четверть. – Л., 1989.
4. Афанасьев Ю. Опасная Россия. Традиции самовластия сегодня. – М., 2001.
5. Баггер Ханс. Реформы Петра Великого. – М., 1985.
6. Бочарова З.С., Купцова И.В. Экономическое и социально-политическое развитие России в XVII веке/ Отечественная история. – М., 1996.
7. Буганов В.И. Петр Великий и его время. – М., 1989.
8. Великие государственные деятели России. Под ред. А.Ф. Киселева. – М., 1996.
9. Водарский Я.Е. Дворянское землевладение в России в XVII - первой половине XIX в. – М., 1988.
10. Волков М.Я. Очерки истории промыслов России. Вторая половина XVII - первая половина XVIII в. – М., 1970.
11. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв./ Под ред. Голиковой Н.Б. – М., 1991.
12. Демидова Н.Ф. Бюрократический государственный аппарат абсолютизма XVII-XVIII века// Абсолютизм в России XVII-XVIII века. Сб. статей. – М., 1964.
13. Демидова Н.Ф. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. – М., 1987.
14. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
15. Ефимов С.В. Петровские преобразования и русское общество/ История России. Народ и власть. – СПб., 1997.
16. Ключевский В. Значение Петра I// Знание сила. – 1989. – № 1.
17. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и томах. – Т.3. – Курс русской истории. – М., 1988.
18. Милюков П. Государственное хозяйство России в первой четверти XVIII столетия и реформы Петра Великого. 2-е изд. – СПб., 1905.

19. Медушевский А.Н. Развитие аппарата управления в России в первой четверти XVIII века// История СССР. – 1983. – № 6.
20. Павленко Н.И. У истоков российской бюрократии// Вопросы истории. – 1989. – № 12.
21. Павленко Н.И. Петр I и его время. – М., 1990.
22. Платонов С.Ф. Полный курс лекций по русской истории. – СПб., 1997.
23. Пятецкий Л.М. История России. XVIII век. – М., 1995.
24. Россия в период реформ Петра I. Сб. ст. – М., 1973.
25. Спиридонова Е.В. Экономическая политика и экономические взгляды Петра I. – М., 1952.
26. Троицкий С.М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII в. – М. 1966.
27. Троицкий С.М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. Формирование бюрократии. – М., 1974.
28. Троицкий С.М. Россия в XVIII веке. – М., 1982.
29. Відповідні розділи рекомендованих підручників, навчальних посібників, хрестоматій.

Лекція 14. Росія в системі міжнародних відносин наприкінці XVII - першій чверті XVIII ст.

(2 год.)

План

1. Зовнішня політика Росії у 80-90-х роках XVII ст.
2. Північна війна та дипломатична діяльність російського уряду.
3. Утвердження імперських позицій.

Література

1. Афанасьев Ю. Опасная Россия. Традиции самовластия сегодня. – М., 2001.
2. Дипломатический словарь. В трёх томах. – М., 1984-1986.
3. Дневник военных действий русской армии под Полтавой// УІЖ. – 1991. – № 2.
4. Бобылев В.С. Внешняя политика России эпохи Петра I. – М., 1990.
5. Великие государственные деятели России. Под ред. А.Ф. Киселева. – М., 1996.
6. Дневник военных действий русской армии под Полтавой// Український історичний журнал. – 1991. – № 2.
7. Зуев М.Н. История России. – М., 1988.

8. Історія народів Росії. Від найдавніших часів до середини XVIII ст. – К., 1992.
9. История дипломатии/ Под ред. Зорина В.А. и др. Т.1. – М., 1959.
10. История России. С начала XVIII до конца XIX века. – М., 1996.
11. Молчанов Н.Н. Дипломатия Петра Великого. – М., 1990.
12. Панашенко В.В. Шлях армії Карла XII на Україну (1709 р.)// Український історичний журнал. – 1991. – № 2-3.
13. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России СССР за 100 лет в письмах, датах, фактах. – М., 1995.
14. Полный энциклопедический справочник истории России в картах, схемах, таблицах/ Автор-составитель П.Г. Дейниченко. – М., 2002.
15. Протопопов А.С. История международных отношений и внешней политики России, 1648-2000 гг. – М., 2003.
16. Хронология российской истории. Энциклопедический справочник. – М., 1994.
17. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 15. Російська модель політики «просвітницького абсолютизму» та її реалізація в 60-70-х роках XVIII ст. (2 год.)

План

1. Російське дворянство і проблеми соціально-економічного розвитку країни.
2. Політичні ілюзії і реальна політика Катерини II.
3. Діяльність Уложенної комісії 1767 р. і конкурс Вільного економічного товариства.
4. Полеміка сатиричних журналів.

Література

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
2. Алпатов М.А. Русская историческая мысль и Западная Европа. XVIII -первая половина XIX в./ Отв. ред. А.А.Преображенский. – М., 1985.
3. Брикнер А.Г. История Екатерины II. – М., 1998.
4. Дашкова. Екатерина. Записки 1843-1810/ Под ред. Стенник Ю.В. – Л., 1985.

5. Дворянская империя во второй половине XVIII века (Основные законодательные акты). Сб. документов/ Сост. М.Т.Белявский. – М., 1960.
6. Западов А.В. Русская журналистика XVIII в. – М., 1964.
7. Ивонин Ю.Е. Абсолютистская власть и сословное общество. Империя и территория от 1648 до 1798// Вопросы истории. – 2001. – № 13. – С. 34-42.
8. Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века. – Т. 1-2. – М., 1952.
9. История государства Российского. Жизнеописания. XVIII век. – М., 1996.
10. История политических и правовых учений XVII-XVIII вв. – М., 1989.
11. Ключевский В.О. О государственности в России. – М., 2003.
12. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и т. Т.5. Курс русской истории. – М., 1989.
13. Ковальченко И.Д. Всероссийский аграрный рынок XVIII - начала XIX в. – М., 1974.
14. Миронов Б.М. Новое видение истории России XVIII века// Вопросы истории. – 2001. – № 11-12.
15. Миронов Б.Н. Внутренний рынок России во второй половине XVIII - первой половине XIX века. – Л., 1981.
16. Моряков В.И. Поиск пути. Русская общественная мысль второй половины XVIII в. о государстве и обществе/ История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX - начала XX в. – М., 1991.
17. Омельченко О.А. «Законная монархия» Екатерины II. Просвещенный абсолютизм в России. – М., 1993.
18. Павленко Н.И. Екатерина Великая// Родина. – 1996. – № 1-3, 6, 10, 12.
19. Петина Е.Ф. Во дни Екатерины. – М., 2002.
20. Письма Екатерины II Г.А.Потёмкину// Вопросы истории. – 1989. – №7-10, 12.
21. Порай-Кошиц И. История русского дворянства от IX до конца XVIII века. – М., 2003.
22. Пятецкий Л.М. История России. XVIII век. – М., 1995.
23. Романович-Славятинский А. Дворянство в России от начала XVIII века до отмены крепостного права. – М., 2003.
24. Русская мысль в век Просвещения/ Н.Т.Уткина, В.М.Ничак, П.С.Шкуринов и др. – М., 1991.
25. Сатирические журналы Н.И.Новикова. – М.-Л., 1951.
26. Сахаров М.Л. Социальная структура русского феодального общества. – СПб., 2000.
27. Учреждения для управлений губерний/ Российское законодательство X-XX веков. Т.5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М., 1987.

28. Щипанов И.Я. Философия русского Просвещения второй половины XVIII века. – М., 1971.
29. Яцунский В.К. Социально-экономическая история России XVIII-XIX вв. – М., 1973.
30. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Семінарське заняття 9. Зовнішня політика Росії в другій половині XVIII ст.

(2 год.)

План

1. Зовнішньополітичні цілі Росії. Умови та методи їх здійснення.
2. Російсько-турецькі війни другої половини XVIII ст.
3. Участь Росії у поділах Польщі.
4. Росія у боротьбі проти буржуазної Франції.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати поняття: антифранцузькі коаліції, буржуазна революція, «Декларація про збройний нейтралітет», проблема Півдня, «Східне питання».

Теми рефератів: 1. Приєднання Криму і Прикубання до Росії.
2. Італійський і швейцарський походи О.В.Суворова.

Література

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
2. Афанасьев Ю. Опасная Россия. Традиции самовластия сегодня. – М., 2001.
3. Брикнер А.Г. История Екатерины II. – М., 1998.
4. Дашкова. Екатерина. Записки 1843-1810/ Под ред. Стенник Ю.В. – Л., 1985.
5. Дворянская империя во второй половине XVIII века (Основные законодательные акты). Сб. документов/ Сост. М.Т.Белявский. – М., 1960.
6. Дипломатический словарь. В трёх томах. – М., 1984-1986.
7. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. – М., 1959.
8. Зуев М.Н. История России. – М., 1988.
9. История государства Российского. Жизнеописания. XVIII век. – М., 1996.

10. История дипломатии/ Под ред. Зорина В.А. и др. Т.1. – М., 1959.
11. История России. С начала XVIII до конца XIX века. – М., 1986.
12. Иттенберг В.С. Россия и Великая французская революция. – М., 1988.
13. Історія народів Росії. Середина XVIII ст. - 1917 р. – К., 1992.
14. Каменский А.Б. Екатерина II// Вопросы истории. – 1989. – № 3.
15. Киняпина Н.С. и др. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XVIII - 80-е годы XIX веков). – М., 1984.
16. Клокман Ю.Р. Борьба России с Турцией за Северное Причерноморье и Крым во второй половине XVIII века. – М., 1968.
17. Ключевский В.О. О государственности в России. – М., 2003.
18. Козирев В.К. Південна Україна у внутрішній політиці Російської імперії та СРСР (XVII-XX ст.). – Запоріжжя, 2002.
19. Миронов Б.М. Новое видение истории России XVIII века// Вопросы истории. – 2001. – № 11-12.
20. Орлик О.В. История внешней политики России. – М., 1995.
21. Павленко Н.И. Екатерина Великая// Родина. – 1996. – № 1-3, 6, 10, 12.
22. Петина Е.Ф. Во дни Екатерины. – М., 2002.
23. Полный энциклопедический справочник истории России в картах, схемах, таблицах/ Автор-составитель П.Г. Дейниченко. – М., 2002.
24. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России СССР за 100 лет в письмах, датах, фактах. – М., 1995.
25. Протопопов А.С. История международных отношений и внешней политики России, 1648-2000 гг. – М., – 2003.
26. Пятецкий Л.М. История России. XVIII век. – М., 1995.
27. Троицкий С.М. Россия в XVIII веке. – М., 1982.
28. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 16. Реформи органів державного управління та соціальна політика російського уряду другої половини XVIII ст. (2 год.)

План

1. Реформа центральних державних установ.
2. Губернська реформа.
3. Жалувана грамота дворянству і Жалувана грамота містам 1785 р.
4. Управління окраїнами імперії.
5. Контрреформи Павла I наприкінці XVIII ст.

Література

1. Аксенов А.И. Генеалогия московского купечества XVIII век. – М., 1988.
2. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М., 1998.
3. Брикнер А.Г. История Екатерины II. – М., 1998.
4. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв./ Под ред. Голиковой Н.Б. – М., 1991.
5. Дворянская империя во второй половине XVIII века (Основные законодательные акты). Сб. документов/ Сост. М.Т.Белявский. – М., 1960.
6. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1993.
7. История государства Российского. Жизнеописание. XVIII век. – М., 1996.
8. История политических и правовых учений XVII-XVIII вв. – М., 1989.
9. Каменский А.Б. Екатерина II// Вопросы истории. – М., 1989. – № 3.
10. Клокман Ю.Р. Социально-экономическая история русского города. Вторая половина XVIII века. – М., 1967.
11. Ключевский В.О. О государственности в России. – М., 2003.
12. Ключевский В.О. Сочинения в 9-и т. Курс русской истории. – Т. IV, Т. V. – М., 1989.
13. Миронов Б.М. Новое видение истории России XVIII века// Вопросы истории. – 2001. – № 11-12.
14. Омельченко О.А. «Законная монархия Екатерины II» Просвещенный абсолютизм в России. – М., 1993.
15. Павленко Н.И. Екатерина Великая// Родина. – 1996. – № 1-3, 6, 10, 12.
16. Петина Е.Ф. Во дни Екатерины. – М., 2002.
17. Порай-Кошиц И. История русского дворянства от IX до конца XVIII века. – М., 2003.
18. Пятецкий Л.М. История России. XVIII век. – М., 1995.
19. Романович-Славятинский А. Дворянство в России от начала XVIII века до отмены крепостного права. – М., 2003
20. Сафонов М.М. Проблема реформ в правительственной политике России на рубеже XVIII и XIX вв. – Л., 1988.
21. Социальная политика России в период империи (XVIII - начало XX века). В 2 т. – СПб., 1999.
22. Троицкий С.М. Россия в XVIII веке. – М., 1982.
23. Троицкий С.И. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. Формирование бюрократии. – М., 1984.
24. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

Лекція 17. Особливості інкорпорації новоприєднаних до Російської імперії територій наприкінці XVIII ст.

(2 год.)

План

1. Причини та наслідки російської експансії на захід в другій половині XVIII ст.
2. Територіально-адміністративні перетворення на новоприєднаних землях.
3. Соціальна політика російського уряду в західних губерніях.

Література

1. Афанасьев Ю. Опасная Россия: Традиции самовластия сегодня. – М., 2001.
2. Батюшков П. Н. Волынь. Историческія судьбы Юго-Западнаго края. Съ Высочайшаго соизволенія издано при министерствѣ внутреннихъ дѣлъ. Съ 2-мя хронометрографіями и 69-ю гравіорами. – С.-Петербургъ, 1888 г.
3. Виноградов В. Н. Дипломатия Екатерины Великой// Новая и новейшая история. – 2001. – № 6. – С. 109-136.
4. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
5. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002.
6. Історія Центрально-Східної Європи/ За редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів, 2001.
7. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад/ Перекл. з німецької Х. Назаркевич. – Львів, 2005.
8. Крикун М. Г. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV-XVIII ст.: Кордони воєводств у світлі джерел. – К., 1993.
9. Рудакова Ю. К. Формування територіально-адміністративного устрою на землях Правобережної України в 1793-1801 рр./ Києво-Могилянська академія. Наукові записки. – К., 2005. – Т 41: Історичні науки. – С. 4-12.
10. Ткачук А. Особливості регіональної політики російського уряду щодо земель українського Правобережжя наприкінці XVIII – на початку XIX ст.// В'ячеслав Липинський в історії, теорії та практиці

українського державотворення. Матеріали міжнародної наукової конференції. Луцьк, 2007.

11. Учреждения для управления губерний/ Российское законодательство X-XX веков. В 9-ти т. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М.: Юрид. лит., 1987.
12. Шандра В. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд. – К., 1998.
13. Шандра В. С. Київське генерал-губернаторство (1832-1914): історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал. – К., 1999.
14. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та модерної України. 2-ге вид. – К., 2005.

Лекція 18. Культура та суспільно-політична думка в Російській імперії другої половини XVIII ст.

(2 год.)

План

1. Суспільно-політична думка другої половини XVIII ст. Особливості російського просвітництва.
2. Освіта.
3. Література і журналістика.
4. Мистецтво.

Література

1. Алпатов М.А. Русская историческая мысль и Западная Европа. XVIII -первая половина XIX в./ Отв. ред. А.А.Преображенский. – М., 1985.
2. Ворнихина Л., Михайлова Т. Русская живопись XVIII века. – М., 1989.
3. Западов А.В. Новиков. – М., 1868.
4. Западов А.В. Русская журналистика XVIII века. – М., 1964.
5. История государства Российского жизнеописание XVIII век. – М., 1996.
6. История политических и правовых учений XVII-XVIII вв. – М., 1989.
7. Краснобаев Б.И. Очерки истории русской культуры XVIII века. 2-е изд. – М., 1987.
8. Курмачева М. Д. Крепостная интеллигенция в России (вторая половина XVIII - нач. XIX в.). – М., 1983.

9. Моряков В.И. Поиск пути. Русская общественная мысль второй половины XVIII в. о государстве и обществе/ История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX - начала XX в. – М., 1991.
10. Очерки русской культуры XVIII века. – Ч. II-III. – М., 1987-1988.
11. Очерки русской культуры XVIII века. Ч.3: Наука. Общественная мысль/ Под ред. академика Б.А.Рыбакова. – М., 1988.
12. Русская мысль в век Просвещения/ Н.Т.Уткина, В.М. Ничак, П.С.Шкуринов и др. – М., 1991.
13. Сатирические журналы Н.И.Новикова. – М.-Л., 1951.
14. Сергеев Т.Д. А.С.Лаппо-Данилевский. История русской общественной мысли и культуры XVII-XVIII вв.// Вопросы истории. – 1992. – № 4, 5.
15. Стенник Ю.В. Русская сатира XVIII века. – Л., 1985.
16. Щипанов И.Я. Философия русского Просвещения второй половины XVIII века. – М., 1971.
17. Відповідні розділи рекомендованих підручників, посібників, збірників документів та хрестоматій.

5. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ.

1. Реферування монографії та аналіз історичного джерела. (5 балів).
Реферування монографії здійснюється у письмовій формі. Форма контролю – співбесіда.

2. Складання студентами тестових завдань та хронологічних таблиць до визначених тем. (5 балів).

Тема 1. Політичний та соціальний устрій Східної Європи у XII – першій половині XIII ст. Витоки великоруської державності.

Тема 2. Геополітична ситуація у Східній Європі у XII-XIII ст. Татаро-монгольське нашествя та його наслідки.

Тема 3. Новгородська феодальна (боярська) республіка .

Тема 4. Білоруські землі та Велике князівство Литовське у XII-XV ст.

Тема 5. Характер та особливості процесу державної централізації в Північно-Східній Європі у XIV – першій половині XV ст.

Тема 6. Суспільно-політичні та соціально-економічні передумови утворення Московської централізованої держави (XIV-XV ст.).

Тема 7. Завершальний етап об'єднавчого процесу у Північно-Східній Європі. Утворення Московської централізованої держави.

Тема 8. Московська держава в період реформ і контрреформ XVI ст. Становлення російського самодержавства.

- Тема 9. «Смута» як перша громадянська війна в російській історії.
- Тема 10. Культура Північно-Східної Європи (Московської держави) XIV-XVI ст.
- Тема 11. Еволюція великоруської державності у XVII ст.
- Тема 12. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Московської держави у XVII ст. Соціальні протиріччя та потрясіння.
- Тема 13. Міжнародне становище Московської держави в середині та другій половині XVII ст.
- Тема 14. Внутрішня політика російського самодержавства наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст.
- Тема 15. Особливості економічних та соціальних перетворень в Росії за часів Петра I.
- Тема 16. Росія в системі міжнародних відносин наприкінці XVI – першій чверті XVIII ст.
- Тема 17. Російська модель політики «просвітницького абсолютизму» та її реалізація в 60-70-х роках XVIII ст.
- Тема 18. Зовнішня політика Росії в другій половині XVIII ст.
- Тема 19. Реформи органів державного управління та соціальна політика російського уряду другої половини XVIII ст.
- Тема 20. Культура та суспільно-політична думка народів Росії другої половини XVIII ст.

6. ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

В таблиці приведено структуру поточного та підсумкового оцінювання знань студентів.

Підсумкова форма контролю – залік. В разі складання студентом заліку результати контрольних модульних оцінок скасовуються і за результатами заліку студент отримує суму поточної модульної оцінки (не більше 40 балів) та залікової оцінки (не більше 60 балів).

Змістовий модуль 1	Контрольна модульна оцінка	Змістовий модуль 2	Контрольна модульна оцінка	ІНДЗ
15 балів	30 балів	15 балів	30 балів	10 балів
<p>10 балів – за основні виступи на семінарських заняттях (обраховується середньоарифметичний бал);</p> <p>4 балів – за активну та систематичну роботу на семінарських заняттях (доповнення, виступи з повідомленнями і рефератами, рецензування відповідей, участь у дискусії і т.п.);</p> <p>1 бал – за системність роботи на лекціях, яка включає зміст і якість конспекту лекційних занять та показник відвідування лекційних і семінарських занять</p>	<p>30 балів – за комплексну модульну контрольну роботу</p>	<p>10 балів – за основні виступи на семінарських заняттях (обраховується середньоарифметичний бал);</p> <p>4 балів – за активну та систематичну роботу на семінарських заняттях (доповнення, виступи з повідомленнями і рефератами, рецензування відповідей, участь у дискусії і т.п.);</p> <p>1 бал – за системність роботи на лекціях, яка включає зміст і якість конспекту лекційних занять та показник відвідування лекційних і семінарських занять</p>	<p>30 балів – за комплексну модульну контрольну роботу</p>	<p>10 балів – за виконання індивідуального науково-дослідного завдання</p>

7. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

<i>Оцінка в балах</i>	<i>Оцінка за національною шкалою</i>	<i>Оцінка за шкалою ECTS</i>	<i>Пояснення</i>
90-100	відмінно	A	відмінне виконання
82-89	добре	B	вище середнього рівня
75-81	добре	C	загалом хороша робота
67-74	задовільно	D	непогано
60-66	задовільно	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59	незадовільно	FX	необхідне повторне перескладання
1-34	незадовільно	F	необхідне повторне вивчення курсу

8. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Історична спадщина Київської Русі. Дискусія щодо її приналежності.
2. Характеристика основних видів джерел з історії Східної Європи та Росії в середні віки та ранній новий час.
3. Сучасна історіографія історії Східної Європи та Росії в середні віки.
4. Мінсько-Полоцька земля. Її економічна та політична відособленість від Києва.
5. Юрій Долгорукий, Андрій Боголюбський: історичні портрети та державно-політична діяльність.
6. Володимиро-Суздальське князівство у XII - першій половині XIII ст.
7. Формування державно-політичної структури Північно-Східної Русі в XI - сер. XIII ст.
8. Новгородська і Псковська боярські (феодальні) республіки.
9. Економічні та політичні передумови процесу переходу до феодальної роздрібненості на Русі.
10. «Політична карта» Східної Європи з 30-х років XII до середини XIII ст. Особливості суспільно-політичного розвитку основних руських князівств і земель.
11. Північно-Західна Русь і німецько-датсько-шведська агресія у XII-XIII ст.
12. Східна Європа і монголо-татарська агресія у XIII ст.
13. Золота Орда та її вплив на суспільно-політичний та економічний розвиток Північно-Східної Русі у XIII-XV ст.
14. Початковий етап об'єднавчого процесу у Північно-Східній Європі. Іван Калита.
15. Дмитро Донський та його діяльність. Куликовська битва.
16. Особливості об'єднавчого процесу у Північно-Східній Русі у XIV-XV ст.
17. Умови для утворення Московської централізованої держави. Основні етапи процесу державної централізації Північно-Східної Європи (XIV-XV ст.)
18. Феодальна війна другої чверті XV ст.

19. Роль і місце церкви в об'єднавчому процесі. Відносини з князівською владою.
20. Завершальний етап об'єднання північно-східних руських земель. Іван III – Василь III.
21. Ліквідація монголо-татарського ярма. Його наслідки та впливи.
22. Московська держава в першій половині XVI ст.
23. Реформи середини XVI ст. в Московській державі.
24. Зміцнення самодержавства за Івана IV.
25. Основні напрямки зовнішньої політики Московської держави в другій половині XVI ст.
26. Опричнина Івана IV та її соціальна суть.
27. Династична криза в Московській державі кінця XVI – початку XVII ст. Борис Годунов.
28. «Смута» в Московській державі (кн. XVI – поч. XVII ст.).
29. Соціальні конфлікти в Московській державі на початку XVII ст. та їх особливості.
30. Лжедмитро I в подіях Смути початку XVII ст.
31. Відкрита польсько-шведська інтервенція на початку XVII ст.
32. Боротьба проти іноземної інтервенції на початку XVII ст. Організація та роль ополчень.
33. Соціально-економічний розвиток Московської держави у XVII ст.
34. Еволюція державно-політичного устрою Московської держави у XVII ст.
35. Соціальні конфлікти середини і другої половини XVII ст.
36. Міські повстання середини XVII ст.
37. Держава і Церква у XVII ст.
38. Церковний розкол, його соціальна та ідеологічна сутність.
39. Російсько-польські, російсько-шведські та російсько-турецькі відносини у XVII ст.
40. Російсько-польська війна за Україну в другій пол. XVII ст.
41. Приєднання України до Росії.

42. Культура Росії XVII ст.
43. Економічне, внутрішньополітичне та міжнародне становище Росії на межі XVII-XVIII ст.
44. Внутрішня політика російського уряду наприкінці XVII ст.
45. Зовнішня політика російського уряду наприкінці XVII ст.
46. «Велике посольство» та його діяльність.
47. Північна війна.
48. Реформи першої чверті XVIII ст.
49. Економічний розвиток Росії та соціальна політика уряду у першій чверті XVIII ст.
50. Економічна політика уряду Петра I.
51. Соціальна політика уряду Петра I.
52. Завершальний етап процесу формування абсолютизму в Росії.
53. Культура Росії першої чверті XVIII ст.
54. Петро I: історичний портрет та державно-політична діяльність.
55. Двірцеві перевороти другої чверті XVIII ст.
56. Дворянська імперія у другій чверті і середині XVIII ст. Доля петровських перетворень.
57. Соціально-економічний розвиток Росії у другій половині XVIII ст.
58. Особливості російської моделі політики «просвітницького абсолютизму» та її соціальна суть.
59. Реалізація політики «просвітницького абсолютизму» Катерини II в 60-70-х роках XVIII ст.
60. Селянська війна під проводом Омеляна Пугачова.
61. Внутрішня політика російського уряду в 70-80-х рр. XVIII ст.
62. Внутрішня політика Павла I.
63. Модернізація російського законодавства у другій половині XVIII ст.
64. Суспільно-політична думка Росії другої половини XVIII ст.
65. Особливості російського просвітництва другої половини XVIII ст.
66. Основні напрямки зовнішньої політики Росії в другій половині XVIII ст.

67. Участь Росії у першому поділі Польщі.
68. Участь Росії у другому і третьому поділах Польщі.
69. Участь Росії в антифранцузьких коаліціях.
70. Російська культура другої половини XVIII ст.

9. ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ КУРСУ

1. Абсолютизм. 2. Абсолютна монархія. 3. Берестяні грамоти. 4. Біронівщина. 5. Боярська дума. 6. Велике посольство. 7. Великий князь. 8. Верховна таємна рада. 9. Вибрана рада. 10. Вільне економічне товариство. 11. Віче. 12. Вотчина. 13. Генеральне межування в Росії. 14. Губернія. 15. Губні реформи. 16. Двірцеві перевороти. 17. Дворянство. 18. Декларація про збройний нейтралітет. 19. Державно-політична централізація. 20. Дружина. 21. Економічні селяни. 22. Земські собори. 23. Земщина. 24. Золота Орда. 25. Імператор. 26. Йосипляни. 27. Князівство. 28. Колегії. 29. Кормління. 30. Кріпосне право. 31. Місництво. 32. Міщани.	33. Митрополія. 34. Нестяжателі. 35. Опричнина. 36. Пищальне військо. 37. Помістя. 38. Посадник. 39. Прикази. 40. Приписні селяни. 41. «Просвітницький абсолютизм». 42. Протекціонізм (економічний). 43. Ревізії населення. 44. Регулярні громадяни. 45. Рекрутська повинність. 46. Самозванство. 47. Секуляризація в Росії. 48. Семибоярщина. 49. Сенат. 50. Синод. 51. Смута. 52. Станово-представницька монархія. 53. Стоглав. 54. Стрілецькі бунти. 55. Судебник. 56. Табель про ранги. 57. Тисяцький. 58. Феодальна роздрібненість. 59. Феодальна рента. 60. Феодальна республіка. 61. Феодальне землеволодіння. 62. Феодальний сепаратизм. 63. Фіскалі. 64. Ханський ярлик. 65. Хованщина.

66. Холопи.
67. Церковний розкол.
68. Чорносошні землі.

69. Чорносошні селяни.
70. Юрійів день.

10. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ЗБІРНИКІВ ДОКУМЕНТІВ, ХРЕСТОМАТІЙ, ПІДРУЧНИКІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ

а) документальні матеріали, збірники документів та хрестоматії

1. Буссов К. Московская хроника 1584-1613 гг. – М.-Л., 1961. – 283 с.
2. Горсей Джером. Записки о России XVI – начала XVII века. – М., 1990.
3. Дворянская империя XVIII века. Основные законодательные акты. Сборник документов. (Сост. М.Т. Белявский). – М., 1960.
4. Законодательные акты Петра I. Редакции и проекты законов, заметки, доклады, доношения, челобитья и иностранные источники/ Сост. Воскресенский Н.А. – М.-Л., 1945.
5. История государства Российского: Хрестоматия: Свидетельства, источники, мнения. В 2 кн. Кн. 1/ Авт. сост. Г.Е.Миронов. – М., 1998.
6. История государства Российского: Хрестоматия: Свидетельства, источники, мнения. В 2 кн. Кн. 2. XVIII век/ Авт. сост. Г.Е.Миронов. – М., 2001.
7. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. и с предисл. А.Н. Насонова, М.; Л., 1950.
8. Орлов А.С. Георгиев В.А. и др. Хрестоматия по истории России. – М., 1999.
9. Памятники истории смутного времени / Под ред. Л.И. Яковлева. – М., 1909.
10. Памятники русского права. – Вып. 3. (Под ред. Л.В.Черепнина). – М., 1955.
11. Памятники русского права. – Вып. 4. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV-XVI вв. – М., 1956.
12. Памятники русского права. – Вып. 6. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. – М., 1957.
13. Политическая история России. Хрестоматия для вузов/ Сост. Коваленко В.И. и др. – М., 1996.
14. Полное собрание русских летописей. СПб., 1846-1921. Т. 1-24; М.-Л., 1949-1963. Т. 25-29; М.-Л., 1965-1994. Т. 29-39; М., 1995. Т. 41.
15. Псковские летописи/ Подгот. к печати и ред. А.Н. Насонов. М.-Л., 1941. Вып. 1.; М., 1955. Вып. 2.
16. Развитие русского права в XV – первой половине XVII в. – М., 1986.
17. Российское законодательство X-XX веков. – Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – М., 1985; Т. 3. Акты Земских соборов – М., 1985; Т.4 Законодательство периода становления абсолютизма. – М., 1986; Т.5 Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М., 1987.
18. Россия XVIII века в изданиях Вольной русской типографии А. И.Герцена и Н. П. Огарева. – М., 1990.

19. Россия XV-XVII вв. глазами иностранцев /Подгот. текстов, вступ. ст. и ком. Лимонова Ю.А. – Л., 1986.
20. Сборник документов по истории СССР для семинарских и практических занятий / Под ред. Мавродина В.В. – Ч. 1. IX-XIII вв. – М., 1970; Под ред. Сахарова А.М. – Ч. 2. XIV-XV вв. – М., 1971; Ч. 3. XVI в. – М., 1972; Ч. 4. XVII в. – М., 1973; Под ред. Мавродина В.В. – Ч. 5. XVIII в. – М., 1973.
21. Соборное Уложение 1649 года: Текст. Комментарии. – Л., 1987.
22. Судебники XV-XVI веков. – М.-Л., 1952.
23. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до конца XV века. (Под ред. М.Н.Тихомирова). – М. 1960.
24. Хрестоматия по истории СССР. XVI-XVII вв. – М., 1962.
25. Хрестоматия по истории СССР. XVIII век. – М., 1963.
26. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времён до 1861 года/ Сост. П.П.Епифанов, О.П.Епифанова. – М.: Просвещение, 1987.

б) підручники та навчальні посібники

1. Дворниченко А.Ю., Тот Ю.В., Ходяков М.В. История России. – М., 2008.
2. Дервянко А.П., Шабельников Н.А. История России с древнейших времен до конца XX века. – М., 2001.
3. Зуев М.Н. История России. – М., 1998.
4. Зуев М.Н., Чернобаев А.А. История России. – М., 2008.
5. Историография России до 1917 г. В 2 т./ Под ред. М.Ю. Личаевой. – М., 2003.
6. История России с древнейших времен до конца XVII века/ Под редакцией Л. В. Милова. – М., 2006.
7. История России с древнейших времен до наших дней/ Под редакцией А. Н. Сахарова. – М., 2008.
8. История России. Народ и власть. – СПб, 1997.
9. История России. Россия в мировой цивилизации/ Под ред. А.А.Радугина. – М., 1997.
10. История России. С древнейших времен до конца XVII века. – М., 1996.
11. История России. С древнейших времён до середины 1861 года века/ Под ред. Павленко Н.И. – М., 1996.
12. История России. С начала XVII до конца XIX века. – М., 1996.
13. История России. Социально-экономический и внутривосточный аспекты. – Екатеринбург, 1992.
14. История России. Том 1. С древнейших времен до конца XVIII в./ Под редакцией А. Н. Сахарова. – М., 2006.
15. История России/ Под ред. Ю.И.Казанцева. – Москва-Новосибирск, 2006.
16. История СССР с древнейших времен до 1861 г./ Под. ред. Павленко Н.И. – М., 1989.
17. История СССР с древнейших времен до 1861 года/ Под ред. Мавродина В.М. – М., 1979.

18. История СССР с древнейших времен до конца XVIII в./ Под ред. Рыбакова Б.А. – М., 1983.
19. История СССР с древнейших времен до наших дней в 12-ти т. – Т. 1-4. – М., 1966-1967.
20. Історія народів Росії. Від найдавніших часів до середини XVIII ст. – К., 1992.
21. Історія народів Росії. Середина XVIII ст. – 1917 р. – К., 1992.
22. Ключевский В.О. Сочинения в 9-ти томах. – Курс русской истории. – М., 1987-1990.
23. Козлова Н.В., Милов Л.В., Флоря Б.Н., Вдовина Л.Н. История России с древнейших времен до конца XVII века. – М., 2009.
24. Коняев Н.М., Коняева М.В. Русский хронограф. – М., 2008.
25. Многовариантная история России. – М., 2000.
26. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России. – М., 1998.
27. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. Политическая история России. От становления самодержавия до падения Советской власти. – М., 1999.
28. Нариси історії Росії: Переклад з рос./ Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін. За заг. Ред. О.О.Чубар'яна. – К., 2007.
29. Наумова Г.Р., Шикло Ф.Е. Историография истории России. – М., 2008.
30. Орлов А.С., Георгиев В.А. и др. История России с древнейших времен до наших дней. – М., 2002.
31. Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России в схемах. – М., 2008.
32. Очерки истории СССР. Период феодализма. IX-XII ст. – М., 1953; XIV-XV ст. – М., 1953; XV-XVII ст. – М., 1955; XVIII ст. Первая четверть. – М., 1954; XVIII ст. Вторая четверть – М., 1957; XVIII ст. Вторая половина. – М., 1956.
33. Павленко Н. И. «История России с древнейших времен до 1861 года. 5-е изд. – М., 2009.
34. Павленко Н.И., Андреев И.Л., Федоров В.А. История России с древнейших времен до 1861 года. Учебник для вузов . – М., 2007.
35. Платонов С.Ф. Полный курс лекций по русской истории. – СПб., 1997.
36. Полный энциклопедический справочник: История России в картах, схемах, таблицах/ Авт. сост. П.Г.Дейниченко. – М., 2002.
37. Рождественский С.Е. Отечественная история в связи со всеобщей (средней и новой). – М., 1997.
38. Российская и мировая история в таблицах/ Автор сост. Ф.М.Лурье. – СПб., 1998.
39. Российская повседневность. От истоков до середины XIX века/ Под редакцией Л. И. Семенниковой. – М., 2006.
40. Семин В.П. Русская история. Проблемы и спорные вопросы. М., 2007.
41. Уткин А.И. Россия и Запад: История цивилизаций. – М., 2000.
42. Чунаков А.В. История России с древнейших времен до середины XIX в. – М., 2007.

11. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ МОНОГРАФІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Алексеев Н.И. Русский народ и государство. – М.: Аграф., 1998. – 640с.
2. Алексеев Ю.Г. У кормила Российского государства. Очерки развития аппарата управления XIV-XV вв. – СПб., 1998.
3. Анисимов Е.В. Государственные преобразования и самодержавие Петра Великого в первой четверти XVIII века. – СПб., 1997.
4. Анисимов Е.В. Женщины на российском престоле. – СПб.: Норинт, 1995. – 345 с.
5. Анисимов Е.В. Россия в середине XVIII века. – М.: Мысль, 1986. – 254 с.
6. Афанасьев Ю.Н. Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – М.: Российский гос. гуманитар. у-т, 2001. – 432 с.
7. Ахлезар А.С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). Т.1 От прошлого к будущему. 2-е изд. – Новосибирск: Сибирск. Хронограф, 1997. – 804 с.
8. Баггер Ханс. Реформы Петра Великого. – М.: Прогресс, 1985. – 199с.
9. Беспятовых Ю.Н. Иностранцы источники по истории России первой четверти XVIII в. (Ч. Уитворт, Г. Грунд, Л.Ю. Эренмальм). – СПб., 1998.
10. Бибииков М. В. Византийский историк Иоанн Киннам о Руси и народах Восточной Европы. – М.: Ладомир, 1998. – 186 с.
11. Блонский Л.В. Царские, дворянские, купеческие роды России. – М.: Вече, 2007. – 528 с.
12. Борисов Н.С. Русская церковь в политической борьбе XIV-XV веков. – М.: Наука, 1986.
13. Боханов А.Н., Сахаров А.Н., Милов Л.В., Зырянов П.Н. История России. С начала XVIII до конца XIX века. – М.: АСТ, 2001. – 544 с.
14. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV-XVIII ст. Т.1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. – К.: Основи, 1995. – 530 с.
15. Буганов В.И. и др. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы. – М.: Мысль, 1980. – 942 с
16. Буганов В.И. Московские восстания XVII века. – М.: Наука, 1969. – 440 с.
17. В борьбе за власть: страницы политической истории России XVIII в. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.
18. Великая французская революция и Россия: (Альманах) Под ред. Адо А.В., Сироткина В.Г. – М.: Прогресс, 1989. – 345 с.
19. Вернадский Г.В. Монголы и Русь. – Тверь: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1999. – 480с.
20. Высшие и центральные государственные учреждения России 1801-1917. В 4-х т. Т. 1. Высшие государственные учреждения/ Ред. сост. Н.П.Ерошкин и др; Сост. Д.И.Раскин. – СПб.: Наука, 2000. – 302 с.

21. Высшие и центральные государственные учреждения России 1801-1917. В 4-х т. Т. 2. Центральные государственные учреждения/ Ред. сост. Н.П.Ерошкин и др; Сост. Д.И.Раскин. – СПб.: Наука, 2001. – 260 с.
22. Геллер М.Я. История Российской империи. В 2 т. Т.1. – М.: МИК, 2001. – 512 с.
23. Геллер М.Я. История Российской империи. В 2 т. Т.2. – М.: МИК, 2001. – 536 с.
24. Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Орлов А.С., Сивохина Т.А.История России. – М.: Велби Проспект, 2008. – 672 с.
25. Герберштейн С., Новокомский П.И. Великая Московия: записки о московитских делах. Книга о московитском посольстве. – М.: Эксмо, 2008. – 336 с.
26. Головки А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X - первой трети XIII вв. – К.: Наукова думка, 1988. – 136 с.
27. Горсей Джером. Записки о России XVI - начала XVII века. – М.: МГУ, 1990. – 287 с.
28. Горский А.А. Русские земли в XIII-XIV вв.: Пути политического развития. – М.: Наука, 1996. – 307 с.
29. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв./ Под ред. Голиковой Н.Б. – М.: Прогресс, 1991. – 192 с.
30. Греков Б.Д., Якубовский А.Ю. Золотая Орда и ее падение. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 478 с.
31. Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV-XV вв.) – М.: Наука, 1975. – 520 с.
32. Григорьев А. П., Григорьев В. П. Коллекция золотоордынских документов XIV века из Венеции: Источниковедческое исследование. – СПб., 2002. – 197 с.
33. Гудзенко А.И. Русский менталитет. – М.: АиФ Принт, 2003. – 444 с.
34. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь. – М.: АСТ, 2002. – 839 с.
35. Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. – М.: Экспрос, 1992. – 336 с.
36. Данилевский И.Н. Русские земли глазами современников и потомков (XII-XIV вв.). – М.: Аспект Пресс, 2001. – 389 с.
37. Данилевский Н.Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. – М.: Известия, 2003. – 607 с.
38. Егоров В. Л. Золотая Орда: мифы и реальность. – М.: Знания, 1990. – 64 с.
39. Егоров В.А. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. – М.: Наука, 1985. – 242 с.
40. Екатерина II. – М.: Эксмо, 2008. – 800 с.
41. Еремян В.В. Муниципальная история России. Древняя Русь (от общины-рода к общине-государству). – М.: Академический проект, 2006. – 960 с.
42. Зарезин М.И. В пучине Русской Смуты. – М.: Вече, 2007. – 400 с.
43. Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI ст. – М.: Мысль, 1982. – 333 с.

44. Зимин А.А. Холопы на Руси (с древнейших времен до конца XV в.). – М.: Наука, 1973. – 390 с.
45. Иловайский Д. Становление Руси. История России. – М.: Чарли, 1996. – 736с.
46. История русской культуры: Имена и факты: XIV-XX вв. – М.: Московский лицей, 1999. – 623 с.
47. Калюжный Д.В., Кеслер Я.А. Забытая история Российской империи. От Петра I до Павла I. – М.: Вече, 2007. – 336 с.
48. Каменский А.Б. От Петра I до Павла I: реформы в России XVIII в. Опыт целостного анализа. – М.: РГГУ, 2001. – 576 с.
49. Каппелер Андреас Росія як поліетнічна імперія. (Виникнення. Історія. Розпад). – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005.
50. Каргалов В. В. Конец ордынского ига. – М.: Наука, 1984. – 152 с.
51. Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. – М.: Высшая школа, 1967. – 264 с.
52. Каргалов В.В. Русь и кочевники. – М.: Вече, 2008. – 480 с.
53. Кирпичников А. Н. Военное дело на Руси в XIII-XV вв. – М.: Наука, 1976. – 105 с.
54. Ключевский В.О. История сословий в России. – Петроград: Лит. изд . отдел К.Н.П.Р., 1918. – 276 с.
55. Ключевский В.О. О государственности в России. – М.: Мысль, 2003. – 606 с.
56. Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой Руси. – М.: Наука, 1985. – 389 с.
57. Козлова Н.В. Российский абсолютизм и купечество в XVIII веке (20-е - начало 60-х годов). – М., 1999.
58. Койвисто Мауно Русская идея/ Перевод с финского Ю.С.Дерябина. – М.: Весь мир, 2002. – 244 с.
59. Кривошеев Ю.В. Русь и монголы: Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII-XIV вв. – СПб, 1999. – 408 с.
60. Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. – М.: Наука, 1984. – 368 с.
61. Лаврентьев А.В. Люди и вещи. Памятники русской истории и культуры XVI-XVIII вв., их создатели и владельцы. – М.: Археографический центр «Новое время», 1997. – 254 с.
62. Ланник Л.В. Царь Иван Грозный. – М.: Мир книги, 2008. – 240 с.
63. Леонтович О.И. История либерализма в России 1762-1914. – М.: Русский путь – Полиграфресурсы, 1995. – 385.
64. Милов Л.В. Великорусский пахарь и особенности российского исторического процесса. – М.: РОССПЕН, 1998. – 574 с.
65. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII - начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. В 2-х т. Т. 1. – СПб.: «Дмитрий Булавин», 2001. – 548 с.

66. Молчанов Н.Н. Дипломатия Петра Великого. – М.: Международные отношения, 1990. – 444с.
67. Морозов Н. А. Новый взгляд на историю Русского государства. – М.: КРАФТ+, ЛЕАН, 2000. – 888 с.
68. Мюллер Л. Понять Россию: историко-культурное исследование/ Перевод с немецкого. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 432 с.
69. На стыке континентов и цивилизаций ... (из опыта образования и распада империй X-XVI вв.). – М.: ИНСАН, 1996. – 768 с.
70. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. – К.: Основи, 1998. – 578с.
71. Насонов А.Н. Монголы и Русь (История татарской политики на Руси). – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – 178 с.
72. Носовский Г. В., Фоменко А. Г. Империя. – М.: Факториал, 1996. – 752с.
73. Озерский В.В. Правители России. От Рюрика до Путина. История в портретах. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 348 с.
74. Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России в схемах. – М.: Проспект, 2009. – 304 с.
75. Пашуто В. Т. Внешняя политика древней Руси. – М.: Наука, 1968. – 472 с.
76. Перхавко В.Б. История русского купечества. – М.: Вече, 2008. – 512 с.
77. Петина Е.Ф. Во дни Екатерины. – М.: Книжный мир. 2002. – 400 с.
78. Петр Великий: pro et contra: Личность и деяния Петра I в оценке русских мыслителей и исследователей: Антология. – СПб.: РХГИ, 2001. – 760 с.
79. Полубояринова М. Д. Русские люди в Золотой Орде. – М.: Наука, 1978. – 134 с.
80. Полянский Ф.Я. Экономический строй мануфактуры в России XVIII в. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – 457с.
81. Причерноморье в средние века/ Под ред. С. П. Карпова. - М.: Изд-во МГУ, 1991. – 256 с.
82. Протопопов А.С. История международных отношений и внешней политики России, 1648-2000 гг. – М.: Аспект Пресс. – 2003. – 344 с.
83. Рамм Б. Я. Папство и Русь в X-XV вв. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – 284 с.
84. Россия в XVIII столетии. – М.: Языки славянской культуры, 2009. – 136 с.
85. Сафонов М.М. Проблема реформ в правительственной политике России на рубеже XVIII и XIX вв. – Л.: Наука, 1988. – 249 с.
86. Сахаров А. М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. – М., 1959. – 340 с.
87. Семевский М.И. Тайный сыск Петра I. – Смоленск: Русич, 2001. – 634 с.
88. Скрынников Р.Г. Борис Годунов. – М.: Наука, 1983. – 192 с.
89. Скрынников Р.Г. Крест и корона. – Л., 2000.
90. Скрынников Р.Г. На страже московских рубежей. – М.: Московский рабочий, 1986. – 335 с.
91. Скрынников Р.Г. Россия в начале XVII в. «Смута». – М.: Мысль, 1988. – 284 с.

92. Скрынников Р.Г. Социально-политическая борьба в русском государстве в начале XVII века. – Л.: Ленинградский университет, 1985. – 326 с.
93. Соловьев К. А. Властители и судьи. Легитимация государственной власти в Древней и Средневековой Руси. IX - пер. пол.XV вв. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1999. – 251 с.
94. Степанищев А.Т. История России IX-XVII веков: От Российской государственности до Российской империи. – М.: КомКнига, 2007. – 584 с.
95. Тихонов Ю.А. Дворянская усадьба и крестьянский двор в России XVII-XVIII вв.: сосуществование и противостояние. – М., СПб., 2005.
96. Троицкий С.М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII в. – М.: Наука, 1966. – 265с.
97. Уортман Ричардс Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии. – Т. 1 От Петра I до смерти Николая I. Материалы и исследования. – М.: ОГИ, 2002. – 608 с.
98. Федоров-Давыдов Г. А. Общественный строй Золотой Орды. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 180 с.
99. Федорченко В.И. Дворянские роды прославившие Отечество: Энциклопедия дворянских родов. – Красноярск: Бонус – М.: Олма-Пресс, 2004. – 464 с.
100. Феннел Джон. Кризис средневековой Руси. 1200-1304 гг. – М.: Прогресс, 1989. – 296 с.
101. Фроянов И.Я. Мятёжный Новгород. – Л., 1992.
102. Цимбаев Н.И., Милов Л.В. История России XVIII-XIX веков. – М.: Эксмо, 2008. – 438 с.
103. Черепнин Л. В. Образование Русского централизованного государства в XIV-XV вв. – М.: Изд-во соц.-эконом. лит-ры, 1960. – 898 с.
104. Черепнин Л.В. Земские соборы Русского государства. – М.: Наука, 1978. – 417 с.
105. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К.: Наукова думка, 1987. – 184 с.
106. Шанский Д.Н. Французская историография феодальной России. – М.: Изд-во МГУ., 1991. – 176 с.
107. Шапошник В. В. Церковно-государственные отношения в России в 30 - 80-е годы XVI века. – СПб., 2002.
108. Шафарович И.Л. Русский вопрос. – М.: Алгоритм-Книга, 2003. – 544 с.
109. Шерих Д.Ю. «Невский без секретов. Были и небылицы. – М.: Центрполиграф, 2006 . – 462 с.
110. Шмидт С.О. У истоков российского абсолютизма. – М.: Прогресс, 1996. – 496 с.
111. Шпета П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 336 с.
112. Шпорлюк Р. Імперія та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусії. – К.: Дух і література, 2004. – 362 с.
113. Юрганов А. Л. Категории русской средневековой культуры. – М., 1998.